

Piasecka, Janina E.

Książka francuska w geografii polskiej (XVII w.-połowa XX w.)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 40/3, 129-144

1995

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janina E. Piasecka
(Wrocław)

KSIĄŻKA FRANCUSKA W GEOGRAFII POLSKIEJ (XVII WIEK – POŁOWA XX WIEKU)

WSTĘP

Niniejszy artykuł jest opracowaniem – opartym na badaniach własnych – poświęconym udostępnianiu literatury geograficznej autorów francuskich w przekładach na język polski. Obejmuje okres od połowy XVII wieku – kiedy przekładów zaczęto dokonywać – do połowy XX wieku. Nie uwzględnia wszystkich książek tłumaczonych z języka francuskiego, lecz tylko napisane przez Francuzów. Celem opracowania jest przedstawienie czytelnikowi polskiemu zakresu francuskiej wiedzy geograficznej nie w postaci cytowanej literatury, lecz w oryginalnej formie, oraz ocena jej roli w geografii polskiej.

Wykaz tłumaczonych publikacji ustalono na podstawie różnych bibliografii, sprawdzeniu katalogów w kilku największych bibliotekach, przejrzeniu czasopism geograficznych i przestudiowaniu wielu książek z dziedziny historii geografii.

W dawnych książkach nie zawsze podawano z jakiego języka dokonano przekładu i kim był autor. W takich przypadkach przy identyfikacji autorów posługiwano się głównie nazwiskami; imiona były drukowane przeważnie w wersji polskiej. Mogą więc być opuszczenia lub nieprawidłowo zidentyfikowani autorzy. Często podawano tylko inicjały imion, dlatego nie podaję ich w pełnym brzmieniu w załączonej bibliografii, która obejmuje wszystkie zidentyfikowane przekłady francuskie¹.

Tytuły książek nie zawsze tłumaczono dosłownie, zwłaszcza przy książkach wielotomowych, które redukowano do mniejszej objętości lub dokonywano wyboru treści, do której dostosowywano odpowiedni tytuł. Na przykład *Epoki natury*

G. Buffona (1786) w skróconej wersji mają tytuł *Nowy Buffon dla młodzieży* (1806).

CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA ZAKRES, CZAS I ILOŚĆ PRZEKŁADÓW

W polskiej literaturze geograficznej – podobnie jak w całej Europie – do XVIII w. dominowała łacina. Wówczas publikacje łacińskie autorów obcych, drukowane w Polsce, nie zawsze były tłumaczone na język polski. Uniwersalizm łaciny znacznie zmniejszył potrzebę przekładów. Nauka uniwersytecka posługiwała się łaciną, więc nie tłumaczono nawet najlepszych książek geograficznych, którymi w Polsce się posługiwano. Do końca „epoki łacińskiej”, czyli do połowy XVIII w., wydrukowano w Polsce ponad 10 tytułów obcych książek geograficznych po łacinie (niektóre w wielu edycjach) i około 20 po polsku.

Odnotowano tylko jedną geograficzną publikację francuską wydaną w Polsce w języku łacińskim – *Descriptio Ukrainae* Beauplana (1769). Natomiast książki tłumaczone na język polski zaczęły ukazywać się u schyłku XVII w. Pierwszą była prawdopodobnie *Monarchia turecka* P. Ricauta wydana w 1678 r., powtórzona w 1727 i 1770. W ciągu XVIII w. liczba wzrosła do 15 tytułów, mających w sumie 23 edycje, zaś całość – do II wojny światowej – obliczono na ponad 120 tytułów książek, wydanych w ponad 200 edycjach oraz 12 artykułów w czasopismach lub książkach.

Udział literatury francuskiej w całości przekładów lokuje na drugim miejscu, po niemieckojęzycznej (niemieckiej i austriackiej, z uwzględnieniem przedruków łacińskich). Następne miejsca przypadają autorom angielskim, włoskim i rosyjskim, a dalsze różnym innym. Stosunkowo mały udział literatury anglojęzycznej zależał od słabej znajomości języka. Jeszcze w XIX w. książki angielskie często były tłumaczone z przekładów francuskich. Natomiast język francuski był wówczas w Polsce popularny, niezależnie od jego roli w świecie, co się tłumaczy nie tylko kontaktami z Francją, ale również traktowaniem go jako języka neutralnego, w odróżnieniu od niemieckiego i rosyjskiego, które nam narzucano. Toteż przekłady z języka francuskiego w XVIII w. (nie tylko prac autorów francuskich) przekroczyły 50% tłumaczonej literatury obcej. Trochę mniejszy procent przypadł na początek XIX w., a później zdystansowała je literatura niemieckojęzyczna.

W XIX w. dominowała francuska literatura podróżnicza, stanowiąc połowę książek w tej dziedzinie – tłumaczonych ze wszystkich innych języków. W innych dziedzinach udział literatury francuskiej zawsze zajmował nie dalsze niż drugie miejsce.

Najwięcej przekładów prac autorów francuskich dotyczyło ogólnej charakterystyki świata, opartej na relacjach z wypraw badawczych i podróży. Częste były

opisy poszczególnych krajów i narodów. Następne dziedziny to podręczniki i geografia fizyczna. Inna tematyka występowała sporadycznie.

Aż 90% przekładów to książki. W czasopismach ukazywały się artykuły, ale było ich niewiele, ponieważ czasopisma *stricte* geograficzne powstały dopiero w XX w., w Polsce niepodległej. W czasopismach XIX w., uwzględnających geografę, zamieszczano przekłady fragmentów prac lub streszczenia. Często ukazywały się opracowania o dowolnym wyborze treści, autoryzowane przez Polaków, z powołaniem się na oryginał. Tego rodzaju skrótowych opracowań, „według” autorów francuskich, jest dużo i wymagają odrębnego opracowania. W załączonym wykazie uwzględniono tylko książki i artykuły.

CHARAKTERYSTYKA W UKŁADZIE TEMATYCZNYM

Opisy krajów. Najstarsze przekłady książek francuskich dotyczyły opisów krajów, toteż od nich rozpoczniemy charakterystykę w układzie tematycznym. Książek tłumaczonych z tego zakresu było dosyć dużo. Dotyczyły one głównie poszczególnych lub sąsiadujących ze sobą krajów, rzadko kontynentów. Pierwsze opisy drukowano w drugiej połowie XVII w. Były to: *Monarchia turecka* P. Ricaut'a (1678, 1727, 1770) oraz książka dotycząca Izraela C. Fleury'ego (ok. 1681). Liczba ich stopniowo wzrastała. W wieku XVIII zaczęto wydawać książki opisujące cały świat, jak np. *Opisanie naturalne, historyczne y polityczne różnych krajów świata* A.W. Orville (1774). Późniejsze, XIX-wieczne, były zazwyczaj kilkutomowe, np. 4-tomowa *Geografia* E. Braconniera (1857, 1862) uważająca geografę i historię za nauki wspierające się wzajemnie; przedstawiała w zarysie wiadomości z obu tych przedmiotów, obejmując części świata oraz poszczególne kraje Europy. Inną pozycję z tego zakresu, lecz o kierunku bardziej geograficznym, stanowiła *Ziemia w krajobrazach* Onezyma Reclusa (1883). Najwięcej osobnych opracowań odnosiło się do Japonii (Fraissinet 1858, Dalmas 1886, Bellessort 1903, Depping 1904, Dumolard 1904, Weulersee 1904) oraz Indii (Valbezen 1860, Loti 1904, 1905, Bois 1905, Jacolliot 1908). Inne kraje, dla których istnieją oddzielne opracowania autorów francuskich to: Austria, Holandia, Irlandia, Jugosławia, Niemcy, Portugalia, Rosja, Włochy i kraje skandynawskie, a spoza Europy: Australia, Brazylia, Chiny, Etiopia, Gujana, Kanada, Palestyna, Persja, Syria, Turcja, Stany Zjednoczone A.P. i niektóre regiony w Afryce i Ameryce.

Ilościowo jest to drugi dział tematyczny, po literaturze podróźniczej. Do XX w. są to bez wyjątków książki, później także artykuły w czasopismach, odnoszące się do mniejszych regionów. Krajów dotyczą także relacje z podróży, o treści dość różnorodnej, którą można by określić jako obyczajowo-społeczno-

gospodarczą i krajoznawczą. Tych było więcej i dotyczyły większej liczby krajów. Omówiono je w charakterystyce literatury podróżniczej.

Podręczniki. W Polsce geografie do programów szkolnych zaczęto wprowadzać w latach trzydziestych XVIII w., a na większą skalę w drugiej połowie tego wieku, gdy powstała Komisja Edukacji Narodowej (w 1773 r.). Zalecała ona podręczniki do nauczania geografii także autorów francuskich. Były to tłumaczone na język polski: *Atlas dziecinny* (1772) oraz książki autorów: Lenglet du Fresnoy (1782, 1793), La Harpe (1783), d'Orville (1774), a także oryginalne wydania francuskie, z których najczęściej wymieniano: X.R.P. Buffiera *Géographie universelle* (trzecie wyd., Paryż 1775), La Croix *Géographie moderne* (wyd. w latach 1760–1786), oraz Lenglet du Fresnoy *Metode pour étudier la géographie* (Paryż 1716–1742).

W drugiej połowie XVIII i XIX wieku korzystano z kilku podręczników autorów francuskich, o różnej tematyce i różnym poziomie. Pierwszymi były: *Geografia czyli czterech części świata opisanie* (1759, 1761, 1769), *Opisanie różnych krajów świata* A. de Orville (1774), *Geografia* P. Leenglet du Fresnoy (1782, 1793), *Historia o podróżach zawierająca odkrycie krajów dawniej nie znanych* J.E. La Harpe (1783) oraz *Epoki natury* G. Buffona (1786, 1803, 1816) zalecane dla nauczycieli, a także *Nowy Buffon dla młodzieży* (1806).

W XIX w. na wyróżnienie zasługują szczególnie dwa podręczniki, które osiągnęły rzadko spotykaną liczbę edycji. Rekord pod tym względem uzyskał *Rys geografii powszechnej* profesora kolegium królewskiego św. Ludwika w Paryżu – Charlesa (Karola) Ansarta, który w latach 1833–1866 osiągnął aż 25 edycji, gdy inne nie przekraczały 15. Był to rekord wydawniczy książki geograficznej tłumaczonej na język polski. Nieco mniej, bo 9 edycji, uzyskała *Geografia powszechna* Louisa Gaultiera (1854–1880).

Inni autorzy to A. Letronne (1829) i J. Mollet, profesor fizyki w Lyonie, którego wiadomości dotyczące geografii fizycznej wykorzystano w podręczniku dla gimnazjów napisanym przez autora polskiego².

Był też w użyciu program nauczania geografii elementarnej F. Schradera (1893) oraz pozycja dotycząca samodzielnego uczenia się geografii³.

W XX w. nie było podręczników szkolnych geografii autorów francuskich, po 1918 r., w Polsce niepodległej, tworzyli je wyłącznie autorzy polscy.

Podręczniki na poziomie wyższym dotyczyły geografii fizycznej: *Meteorologia* P. Foissac (1858), *Ziemia i morza* L.G. Figuiet (1873), *Zjawiska ziemskie* E. Reclusa (1894), *Zarys geografii fizycznej* Emmanuela de Martonne (1927). Do podręczników należały też atlasy.

Kartografia. Aczkolwiek kontakty z kartografami francuskimi Polska nawiązała dosyć dawno, efekt współpracy w transformacji map był niewielki. Do czasu utraty niepodległości, w drugiej połowie XVIII w., kartografię polską wspierali swoimi umiejętnościami Francuzi zatrudniani w Polsce. Szczególnie dwa

nazwiska zajmują czołowe miejsce w polskiej historii kartografii. W XVII w. był to Guillaume le Vasseur de Beauplan, przebywający w Polsce w latach 1630–1648. Jego nazwiskiem sygnowane są mapy: Polski, Ukrainy i rzeki Dniepr – w zasięgu ówczesnego państwa polskiego. Po powrocie do Francji Beauplan opublikował *Opis Ukrainy i dolnego Dniepru*, wydany w Polsce w wersji skróconej⁴ w języku łacińskim (1769), a następnie polskim (1822). W XVIII w. pracował w Polsce Karol Perthées, którego dziełem były mapy województw 1 : 225 000 i *Carte hydrographique de Pologne*. Przy okazji można okazać wdzięczność Francuzom, którzy w czasie utraty suwerenności umożliwili nam wydanie w Paryżu (między wielu innymi) wieloarkuszowej mapy Polski 1 : 300 000 W. Chrzanowskiego i to, że do dzisiaj w Bibliotece Arsenалу w Paryżu przechowywany jest manuskrypt pierwszej mapy całej Wisły 1 : 180 000 z ok. 1760 r.

Gdy zaś chodzi o interesujące nas *cartografica* francuskie, w omawianym okresie możemy odnotować zaledwie cztery pozycje. Wśród nich jest *Atlas dziecinny, czyli nowy sposób nauczania dzieci geografii*, powiększony przez rozszerzenie rozdziału dotyczącego Polski i Litwy przez D. Szybińskiego, wydany w 1772 r. Składa się z tekstu i map przedstawiających państwa europejskie oraz kontynenty. Mimo skromnego opracowania kartograficznego jest uznany za pierwszy atlas świata w języku polskim. Przyczyniła się do tego skomplikowana historia Polski, w której kartografia rozwijała się dosyć dynamicznie od początku XVI w., lecz nastawiona była na doskonalenie map własnego kraju, do czego obligowało położenie geopolityczne i częste wojny. Świat – którego Polska nie podbijała – oglądano w atlasach wydawanych przez inne kraje Europy. Potrzeba wydania takiego atlasu wiązała się z rozwojem szkolnictwa w drugiej połowie XVIII w. Taki też dydaktyczny charakter miał ten atlas.

Pozostałe pozycje kartograficzne to: *Ćwiczenia na mapie* E. Troussona (1923) oraz trzy artykuły Edouarda de Martonne (1930–1938) dotyczące kartografii kolonialnej.

Geografia fizyczna. Za najbardziej naukowe publikacje francuskie tłumaczone na język polski należy uznać te, które dotyczą geografii fizycznej. Wynika to nie tylko z doboru tematyki, ale z charakteru tej specjalności. Przekładów z tego zakresu było niewiele. Najstarsze pochodzą z końca XVIII w., należą do nich: *Rozmowy filozoficzne o trzęsieniach Ziemi, piorunach etc.* (1780) oraz *Epoki natury*, będące przekładem jednego z tomów wielkiego dzieła Buffona (1786, 1803, 1816). Jeszcze przed wydaniem przekładu nazwisko Buffona było cytowane w polskiej literaturze, a jego *Histoire naturelle* zalecana nauczycielom.

Następne publikacje to dwutomowa *Meteorologia* P. Foissaca (1858), pięciotomowa *Ziemia i morza* L. Figuiera (1873) oraz dwutomowe *Zjawiska ziemskie* Elisée Reclusa (1894–1895). Polska edycja książki Reclusa opierała się na piątym wydaniu oryginału, przy czym autor – specjalnie dla wydania warszawskiego – wprowadził uzupełnienia i aktualizacje.

Oprócz tych wielkich dzieł wydano w skróconej wersji *Wulkany* K. Martina i *Trzęsienia Ziemi* S. Meuniera (1904), *Rozwój pojęć o kształcie Ziemi od Talesa do Newtona* P. Puiseuxa (1904) oraz jeden rozdział z *Météorologie agricole* F. Houdaillea (1907).

W XX w. dużą rolę w kształceniu geografów polskich odegrał *Zarys geografii fizycznej* Emmanuela de Martonne'a (1927), służący jako podręcznik akademicki jeszcze przez kilka lat po II wojnie światowej.

Do geografii fizycznej zaliczyć można też *Historię nauk przyrodzonych* G. Cuviera (1853–1855), która – choć w niewielkim stopniu – odnosi się również do geografii. W tomie 3 przytacza poglądy na pochodzenie Ziemi, w t. 4 omawia krytycznie *Epoki natury* Buffona, zaś w t. 5 wyprawy badawcze organizowane w XVIII wieku.

Literatura francuska z geografii fizycznej wносиła do piśmiennictwa polskiego wiele oryginalności, jako dziedzina nadająca ton rozwojowi geografii w XIX w.

Odkrycia geograficzne i wyprawy badawcze. Polska raczej nie organizowała wypraw odkrywczych i badawczych. Toteż literatura polska nie mająca dostępu do materiałów źródłowych mogła liczyć tylko na transfer, m.in. przez tłumaczenia literatury obcej. Pierwsze tłumaczenia książek, w całości poświęconych wyprawom badawczym i odkrywczym, przypadają na początek XIX w., a dotyczą wydarzeń aktualnych i dawniejszych, obecnie zakwalifikowanych do historii odkryć geograficznych.

W tym czasie na mapie świata widniały jeszcze „białe plamy” wewnątrz kontynentów i na niedostępnych obszarach wokół stref biegunowych. Na przełomie XVIII i XIX w. zbadane obszary Ziemi oceniano na 56%, nie wliczając do tego nie znanej jeszcze wówczas Antarktydy. Trwały więc dalsze badania i liczne wyprawy, z których relacje i wyniki ogłaszano na bieżąco. W literaturze polskiej nie było jeszcze rozpowszechnionych syntez, przedstawiających całokształt dokonanych odkryć geograficznych. Istniało więc zapotrzebowanie na wiadomości z tego zakresu bieżące i dawniejsze.

Tu wielką rolę odegrały dwie książki tłumaczone z francuskiego: La Pérouse *Podróż [...] na odkrycie nowych krajów w latach 1785–1786 i 1787–1788*, będąca relacją z francuskiej wyprawy na wody Oceanu Spokojnego, wydaną w trzech tomach w latach 1801–1803⁵ (była to pierwsza książka z tej dziedziny tłumaczona na język polski), oraz pięciotomowa *Panorama wszystkich podróży na około świata i celniejszych do bieguna północnego* (1848), opisująca wyprawy i odkrycia na Pacyfiku oraz niektóre wyprawy polarne.

Wiele książek dotyczyło badań poszczególnych kontynentów. Częstym tematem była kwestia odkrycia Ameryki oraz dzieje poznania tego kontynentu. Wiadomości o Kolumbie i osadnictwie francuskim w Luizjanie przedstawiała książka A. de Lamartine (1859). Wydano też jego popularne *Wspomnienia z podróży na Bliski Wschód* (1837, 1843), które wznowiono przed kilku laty (w 1986 r.). Afrykę

reprezentowali: H. Lebrun, którego *Podróże i odkrycia w Afryce* (1853) dotyczyły wiadomości o tym kontynencie począwszy od starożytności, oraz P. Chaillu (1878) prowadzący badania rzeki Kongo i środkowej Afryki w latach 1856–1863. Dokonano przekładu dwóch książek o Azji misjonarza E. Huca (1858, 1886–1887), relacjonującego wiadomości o Chinach i Tybecie, gdzie przebywał w latach czterdziestych XIX w. Wiadomości o tragicznym locie balonem „Orzeł” w 1897 r. do bieguna szwedzkiego inżyniera S. André, Polacy studiowali z książki H. Alchambre i A. Machurona (1898). W sumie z tego zakresu geografii odnotowano 14 tytułów książkowych.

Literatura podróżnicza. Te popularne opisy, rozszerzające wiedzę o świecie, pojawiają się w końcu XVIII w. Dobry początek daje La Harpe, przedstawiając tę tematykę w pięciu tomach *Historii o podróżach* (1783–1794) i w dwóch tomach poświęconych Afryce i Azji pt. *Zbiór podróży* (1810). Jednak przekłady z tego zakresu przypadają głównie na wiek XIX, z największym nasileniem w drugiej jego połowie. Ilościowo jest to najliczniejsza grupa tematyczna, licząca ponad 50 tytułów. Dotyczą one relacji z podróży po różnych obszarach świata. Opisują przyrodę, historię, ludzi, gospodarkę, politykę oraz własne przeżycia i wrażenia. Odnoszą się do kontynentów, wysp, państw lub do ciekawszych miast (np. Mekka, Rzym, Walencja), niektórych gór (Himalaje, Kaukaz, Pireneje), nietypowych obszarów (Sahara, Laponia), a także do żeglugi oceanicznej. Najwięcej dotyczy poszczególnych państw, wśród których wyróżnia się Italia i Indie. Jest też i Polska, w postaci pamiętnika odwiedzającego ją J.A. Rocheforta (1829). Zdarzało się, że wydania były powtarzane. Największe powodzenie, bo cztery edycje, miała *Podróż na około świata* Jakuba Arago (1846, 1859, 1860, 1874).

*
* *
*

Powiązania z geografiami francuską i jej wpływ na zakres tematyczny literatury geograficznej w języku polskim, szczególnie w XVIII i XIX wieku, były bardzo duże – prawdopodobnie niepowtarzalne. Kształtowała je nie tylko popularność języka francuskiego w tej epoce, ale również warunki polityczne, w jakich znajdowała się wówczas Polska – mając ograniczone możliwości własnego rozwoju.

Tłumaczona literatura francuska spełniała funkcję nie tylko pomnażania piśmiennictwa polskiego, lecz także uzupełniająca. Miała duże znaczenie kształtujące przez wydawanie podręczników, nowych opisów przyrody i charakterystyki wielu nowo poznanych obszarów świata.

W dziedzinie naukowej, badawczej, wykorzystywane były bezpośrednio publikacje oryginalne. Dlatego wśród przekładów nie ma prac: P. Buache, K. Maltebruna, Cortamberta, Vivien de St. Martina, A. Lapparenta, Vidal de la Blache, A. Demangeona – często cytowanych w publikacjach polskich. Być może z tych

samych powodów wydano tylko cztery tomy dzieł E. Reclusa – najbardziej popularnego w Polsce autora francuskiego.

Przypisy

¹ Ze względu na właściwą identyfikację autorów, w opracowaniu imiona starano się pisać w wersji oryginalnej.

² F. D r z e w i ń s k i: *Jeografia fizyczna z dzieła J. Śniadeckiego oraz z dzieła J. Mollet...*, Wilno 1825.

³ *Geografia ułożona w grę kart 96, czyli sposób nauczania geografii...*, tłumaczona z francuskiego i powiększona wielo dodatkami, drukowana w języku polskim i francuskim w Warszawie, w 1803 r.

⁴ W oryginalnej wersji wydany został dopiero w 1972 r. pt. *Opisanie Ukrainy, którą tworzą liczne dzielnice Królestwa Polskiego począwszy od kresów Moskwy po granice Transylwanii, wraz z ich obyczajami, sposobem życia tudzież prowadzenia wojen*. Warszawa 1972.

⁵ Nowe wydanie pt. *Wielka legenda morska La Pérouse'a (1785–1788)*, Warszawa 1961, ss. 180 (wg oryg. *Voyage de la Pérouse*).

Aneks

WYKAZ TŁUMACZONYCH PUBLIKACJI FRANCUSKICH

A b o u t E., 1837, *Miasta i wsie we Francji*. Przełożył i streścił E.Ch., Warszawa, Red. „Opiekuna Domowego”, ss. 42.

A m p è r e J.J., 1862, *Przejażdżka po Ameryce. Stany Zjednoczone, Kuba, Meksyk*. Przeł. T. Świetlicka, Warszawa, J. Błaszowski, t. 1 ss. 320, t.2 – 332.

A n s a r t Ch.B.F., 1833–1866, *Rys geografii powszechnej*. Przeł. J.F., Wilno, J. Zawadzki, ss. 202 do 270; wyd. 25: 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839–1840 (wyd. 7–9), 1841, 1842, 1843, 1844, 1845, 1846, 1848, 1850, 1853, 1855, 1857, 1859, 1861, 1863, 1864, 1866.

A r a g o J., 1846–1874, *Podróż na około świata*. Przeł. W. Szymanowski, Warszawa, S. Merzbach, t. 1 ss. 471, t. 2 – 452; wyd. 4: 1846, 1859, 1860, 1874.

A r a g o J., 1854, *Podróż przez Saharę*. Tłum. T. Triplin, Warszawa, M. Orgelbrand, t. 1 ss. 183, t. 2 – 164.

A r a g o J., 1856, *Od bieguna do bieguna i dwa oceany. Wspomnienia z podróży, obrazy i szkice żeglarskie*. Tłum. M. Bohusz, Wilno, M. Orgelbrand, t. 1 ss. 323, t. 2 – 338.

Atlas dziecinny, czyli nowy sposób do nauczania dzieci geografii... Z francuskiego przełożony, powiększony y poprawiony przez D. Szybińskiego. Warszawa 1772, M. Gröll, ss. 314 + 24 kart.

Audouard O., 1872, *Podróż po Ameryce Północnej. Obyczaje, dziennikarstwo, sekty religijne, kobiety amerykańskie*. Warszawa, J. Unger, ss. 164.

Aunet L., 1857, *Podróż do Spitzberga*. Przeł. J. Laskarys, Wilno, J. Zawadzki, ss. 287.

Avenel G. de, 1910, *W Stanach Zjednoczonych*. Lwów, nabitka z ?, s. 114–140.

Avril F., 1791, *Podróż do różnych krajów Europy i Azji przez misjonarzy S.J. w roku 1690 odprawiona końcem odkrycia nowej drogi do Chin*. Tłum R. Ładowski, Warszawa, P. Dufour, ss. 328.

Barthélemy J.J., 1825, *Zbiór kart geograficznych, planów, widoków i medalów dawnej Grecji ściągających się do podróży młodego Anacharsysa*. Wilno, J. Zawadzki, ss. 35.

Beauplan G. le Vasseur, 1769, *Descriptio Ukrainae...* [w:] *Historiam Poloniae [...] Collectio magna*. Varsoviae, W. Mitzler de Kolof, vol. 2, s. 49–84.

Beauplan G. le Vasseur, 1822, *Ciekawe opisanie Ukrainy Polskiej i rzeki Dniepru od Kiiowa aż do miejsca gdzie rzeka ta wrzuca się w morze*. [w:] J.U. Niemcewicz, *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce*. Warszawa, t. 3 s. 336–406; wyd. 2, Lipsk 1839 s. 241–288.

Beauvior L. de, 1872–1873, *Podróż naokoło świata*. Warszawa, Red. „Wędrowca”, t. 1 ss. 302, t. 2 – 352, t. 3 – 292.

Bellissant A., 1903, *Podróż do Japonii. Społeczeństwo japońskie*. Przeł. J.P., Warszawa, F.J. Granowski i in., t. 1 ss. 160, t. 2 – 159.

Bois J., 1905, *Wrażenia z Indyj*. Przeł. E. Węclawskiej, Warszawa, Red. „Ziarna”, t. 1 ss. 154, t. 2 – 160.

Bourdon U. de, 1883, *Wycieczka na zachodnie Himalaje*. „Wędrowiec” t. 21 (ss. 38 w 11 odcinkach).

Bovet M.A. de, 1899, *Irlandya*. Warszawa, Wyd. „Przegląd Tygodniowy” ss. 336.

Braconnier E., 1857–1862, *Geografia na tle historycznym osnowana czyli rys geografii w połączeniu z historią*. Przeł. T. Dziekoński, Warszawa, J. Unger, t. 1 ss. 318, t. 2 – 327, t. 3 – 422, t. 4 – 340; wyd. 2: 1857, 1862.

Brun Ch.P.J., 1934, *Regionalizm francuski*. [w:] *Ruch regionalistyczny w Europie*. Warszawa, t. 1 s. 261–290.

Brydone P., 1805–1815, *Podróż po Sycylii i Malcie w 1770 r*. Warszawa, druk przy ul. Nowolipie N 646, t. 1 ss. 204, t. 2 – 190; wyd. 2: 1805, 1815.

Brysson, 1790, *Historia rozbicia się i niewoli Pana Brysson [...] z opisaniem pustyni Afryki od Senegal aż po Maroko*. Warszawa, P. Dufour, ss. 187.

B u f f o n G.L.L. de, 1786–1816, *Epoki natury* [...] przez S. Staszica wy tłumaczone [...] z dodaniem myśli i niektórych uwag. Kraków – Warszawa, M. Gröll, ss. 210 do 344; wyd. 3: 1786, 1803, 1816.

B u f f o n G.L.L. de, 1806, *Nowy Buffon dla młodzieży*. Warszawa, ss. 130.

C a r r e y E., 1859, *Osiem dni pod równikiem*. Wilno, J. Zawadzki, ss. 305.

C h a b o t G., 1938, *Kraje bałtyckie w oczach Francuzów*. Tłum. W. Jakubowski, „Jantar” t. 2 nr 4 s. 243–246.

C h a i l l u P., 1878, *Przypadki podróżnika i myśliwego w Afryce zachodniej przystępnie opowiedziane*. Przekł. A. Wrześniowskiego, Warszawa, Gebethner i Wolff, ss. 310.

C h a r m e s G., 1882, *Wspomnienia z podróży po Syrii*. Przekł. A. Chlebowski, Warszawa, Gebethner i Wolff, ss. 210.

C h a r m e s G., 1911, *Jerozolima*. [w:] W. N a ł k o w s k i , *Geografia malownicza*, Warszawa, M. Arct, cz. 5 s. 26–45.

C h a s l e s F.E.W., 1864, *Obyczaje i podróże czyli opowiadania o nowym świecie*. Wilno, J. Zawadzki, ss. 316.

C h a t e a u b r i a n d F.R., 1827, *Wspomnienia z Włoch, Anglii i Ameryki*. Przekł. W. Malecka, Warszawa, J. Puksza, ss. 270.

C h a v a n n e s H. de, H u i l l a r d - B r e h o l l e s J.L., 1858, *Irlandya, jej początek, historia i obecne położenie*. Wilno, A. Ass, ss. 334.

C o u r t e l l e m o n t G., 1897, *Podróż do Mekki*. Przekł. K. Król, Warszawa, G. Centnerszwer, ss. 69.

C r o i s s e t F. de, 1937, *Synegaleska bajka. Podróż morzem*. Przekł. M. Wańkowiczowa, Warszawa, Tow. Wyd. „Rój”, ss. 218.

C u v i e r G., 1853–1855, *Historia nauk przyrodzonych podług ustnego wykładu* [...] Przekł. G. Belke i A. Kremer, Wilno, J. Zawadzki, t. 1 ss. 276, t. 2 – 514, t. 3 – 216, t. 4 – 324, t. 5 – 398.

D a l m a s R. de, 1886, *Japończycy, ich kraj i obyczaje*. Tłum. H.J.B., Warszawa, M. Orgelbrand, ss. 160.

D e m a i t r e E., 1937, *Ludożercy i poszukiwacze złota. Nowa Gwinea*. Przekł. R. Świętochowski, Warszawa, Trzaska, Evert i Michalski, ss. 223.

D e m o l i n s E., 1902, *Szlaki dziejowe a typy społeczne. I – Szlaki starożytne – przyczynek do geografii społecznej*. Spolszczył L. Krzywicki, Warszawa, Gebethner i Wolff, ss. 395.

D e p p i n g G., 1904, *Japonia*. Warszawa, F.J. Granowski i in., t. 1 ss. 151, t. 2 – 150.

D e p p i n g G., 1911, *Domy japońskie. Harakiri*. [w:] W. N a ł k o w s k i , *Geografia malownicza*, Warszawa, M. Arct, cz. 5 s. 249–267.

D u b o i s L.P., 1909, *Irlandya współczesna i kwestya irlandzka*. Tłum. S. Studnicka, Warszawa, F.J. Granowski i in., ss. 122.

Duchaine J.B., 1853, *Podróże i przypadki trzech braci Szkotów*. Tłum. W. Szymanowski, Wilno, J. Zawadzki, ss. 236.

Duchaussois P., 1931, *Wśród ludów polarnych. U Indian i Eskimosów*. Tłum. J. Korzeniowska, Krobia Wielkopolska, Wyd. OO. Oblatów, ss. 376.

Dumolard H., 1904, *Japonia pod względem politycznym, ekonomicznym i społecznym*. Tłum. M. Sarnecka, Lwów, Pol. Tow. Nakładowe, ss. 381.

Duplessis P., 1850, *Poszukiwacze złota na wybrzeżach rzeki Sacramento. Wspomnienie podróży odbytej do Kalifornji w roku 1848*. Wilno, T. Glücksberg, ss. 124.

Esquiros H.A., 1860, *Hollandya*. Warszawa, F.S. Dmochowski, ss. 152.

Figuiet L.G., 1873, *Ziemia i morza czyli opis fizyki kuli ziemskiej*. Przeł. W. Niewiadomski, Warszawa, Red. „Przeł. Tygodniowego”, t. 1 ss. 165, t. 2 – 138, t. 3 – 192, t. 4 – 134, t. 5 – 98.

Fleury C., po 1681, *Zbiór historyi ludu Izraelskiego y uwag nad nim politycznych*. Warszawa, Scholarum Piarum, ss. 336.

Foissac P., 1858, *Meteorologia czyli nauka o zjawiskach w powietrzu dostrzegalnych, o ich związku i wpływie na królestwo organiczne a głównie na człowieka*. Przeł. J. Baranowski, Warszawa, H. Natanson, t. 1 ss. 446, t. 2 – 504.

Forbin L., 1830, *Wspomnienia Sycylii*. Warszawa, F. S. Dmochowski, ss. 217.

Fraissinet E., 1858, *Japonia współczesna*. Przetłum. J. Laskarys, Wilno, J. Zawadzki, ss. 230.

Gabriac J. de, 1874, *Humorystyczna wędrówka po Wschodzie*. Warszawa, J. Unger, ss. 220.

Gamba J.F., 1830, *Podróż do Rosji południowej i prowincyj kaukaskich*. Warszawa; streszczenie pt. *Podróż w południowej Rossji w „Dzienniku Podróży Lądowych i Morskich” t. 2, 1827 s. 318–322*.

Garnier E., 1853, *Podróże po Azji południowej. Indostan i Indochiny, Sind, Lahora, Kabul i Afganistan*. Przeł. W. Szymanowski, Wilno, J. Zawadzki, ss. 312.

Garnier E., 1853, *Podróże po Persyi, Armenji, Mezopotamji, Kurdystanie, Arabji etc.* Tłum. W. Szymanowski, Wilno, J. Zawadzki, ss. 239.

Gaultier L.E.K., 1854–1880, [*Geografia powszechna*]. Spolszczył H. Witowski, Lwów, K. Wild, wyd. 1–9:

1 – *Geografia podług XVIII wydania dla domowego i szkolnego użytku*. 1854 ss. 206.

2 – *Geografia L.E.K. G[...] przerobiona i pomnożona przez jego uczniów*. 1859 ss. 192.

3 – *Geografia powszechna, na nowo przerobiona i poprawiona, dokładniejszem opisaniem ziem polskich uzupełniona*. 1863 ss. 229.

4–9 – tytuł jak wyd. 3, 1867, 1869, 1872, 1873, 1876, 1880.

Geografia czyli czterech części świata opisanie [...] z przydatkiem krótkiej nauki o sferze. Tłum. P. Fischer, Warszawa, M. Gröll, 1759–1769, ss. 152; wyd. 3: 1759, 1761, 1769.

G e r a m b F.F. (pseud. M.J.), 1847, *Pielgrzymka do Jerozolimy i na górę Sinai roku 1831, 1832 i 1833.* Tłum. X. A. Stabik, Racibórz, G. Herzog, t. 1 ss. XXI + 58.

G e r a m b F.F., 1849, *Podróż do Rzymu.* Tłum S. Snarski, Wilno, R. Rafałowicz, t. 1 ss. 174, t. 2 – 174.

G e r a m b F.F., 1852, *Trzyletnia pielgrzymka do Jerozolimy, Egiptu i na górę Sinai.* Wilno, R. Rafałowicz, t. 1 ss. 279, t. 2 – 248, t. 3 – 292.

G e r b a u l t A., 1925, *Sam przez Atlantyk.* Tłum. S. Podhorska-Okołów, Warszawa, F. Gadomski, ss. 142.

G e r b a u l t A., 1930–1931, *W pogoni za słońcem. Dziennik okrętowy.* Cz. 1 – *Z New Yorku do Tahiti.* ss. 117; Cz. 2 – *Na powrotnej drodze. Z Tahiti do Francji.* Przeł. L. Szwykowski, Warszawa, Główna Księgarnia Wojskowa, ss. 136.

G i d e A., 1937, *Powrót z ZSRR.* Tłum. J.E. Skiwski, Warszawa, Biblioteka Polska, ss. 111.

G o b l e t d'Alviella, 1875, *Sahara i Japonia. Wspomnienie z podróży odbytych.* Warszawa, J. Unger, ss. 274.

H o u d a i l l e F., 1907, *Meteorologia rolnicza.* Spolszczył S. Bouffał, [w:] *Wiadomości z nauki o pogodzie.* Warszawa, Druk. „Gazety Rolniczej”, s. 182–211.

H o u s s a y e A.H., 1860, *Podróże humorystyczne, Amsterdam, Paryż, Wenecja.* Przeł. A. Larka, Wilno, J. Zawadzki, ss. 432.

H u c E.R., 1858, *Wspomnienia z podróży po Tartaryi, Tybecie i Chinach w latach 1844, 1845 i 1846 odbytej.* Tłum. A. Kremer, Warszawa, Orgelbrand, ss. 623.

H u c E.R., 1886–1887, *Cesarstwo chińskie według współczesnych badań podróżnika.* Warszawa, G. Centnerszwer, t. 1 ss. 286, t. 2 – 235.

J a c o l l i o t L., 1894–1906, *Tajemnice Afryki. Ostatni statek niewolniczy. Stolica stepu.* Przełum. K. Jurkiewicz, Warszawa, Gebethner i Wolff, wyd. 3: 1894 wyd. II ss. 452, 1906 ss. 458.

J a c o l l i o t L., 1908, *Z krainy cudów. Wspomnienia z pobytu w Indiach Wschodnich.* Warszawa, Red. „Ziarna”, ss. 138.

K a u f m a n n M., 1930, *Loara i port w Nantes. Loara rzeczna tj. partia poza oddziaływaniem morza.* Kraków, Dyr. Dróg Wodnych, ss. 25.

K l e i n P., 1915, *Meteorologia ogólna.* Przeł. R. Merecki, Warszawa, Gebethner i Wolff, ss. 437.

Kook dla młodzieży czyli wybór z podróży najświeższych i najciekawszych do krajów oddalonych. Wrocław, W. Korn, t. 1 ss. 136, t. 2 – 156; wyd. 2: 1807, 1810.

L a c h a m b r e H., M a c h u r o n A., 1898, *Wyprawa Andréé'go balonem do bieguna.* Przeł. M.O., Warszawa, F.J. Granowski, ss. 150.

La Harpe J.F. de, 1783–1794, *Historia o podróżach [...] skrócona, zawierająca odkrycie krajów dawniej nieznanomych...* Tłum. F. Bohomolec, K. Wróblewski, W. Magier, Warszawa, Druk. Nadworna, t. 1 ss. 362, t. 2 – 516, t. 3 – 586, t. 4 – 629, t. 5 – 675.

La Harpe J.F. de, 1810, *Zbiór podróży do znakomitszych Afryki i Azji krajów z wiadomościami o tychże części świata mieszkańców, ich obyczajach, religii, rządzie, handlu, tudzież opisem szczególnych zwierząt, ptactwa, roślin...* Tłum. K. Wróblewski, W. Magier, F. Bohomolec, Kraków, Druk. A. Gröbla, t. 1 ss. 296, t. 2 – 462.

Lamartine A.M.L. de, 1837, *Wspomnienia, wrażenia, myśli i obrazy podczas podróży na Wschodzie*. Przeł. W. Olechowski, Warszawa, druk Łątkiewicz, ss. 144.

Lamartine A.M.L. de, 1843, *Wrażenia, myśli, krajobrazy i wspomnienia z podróży na Wschód*. Przeł. J. Jasiński, Warszawa, Merzbach, t. 1 ss. 279, t. 2 – 206, t. 3 – 209, t. 4 – 278.

Lamartine A.M.L. de, 1859, *Wychodźcy francuscy w Luizyanie*. [i] *Krzysztof Kolumb*. Wilno, J. Zawadzki, ss. 341.

Lantier E.F., 1830, *Podróż do Hiszpanii*. Warszawa, F. S. Dmochowski, t. 1 ss. 256, t. 2 – 230.

La Pérouse J.F.G. de, 1801–1803, *Podróż P. La Pérouse na odkrycie nowych krajów w latach 1785–1786–1787 i 1788*. Tłum. J.R. Forster i C.L. Sprengel, Kraków, Druk. A. Gröbla, t. 1 ss. 501, t. 2 – 470, t. 3 – 370.

Laplace P.S., 1825, *Historia astronomii krótko zebrana*. Przetłum. W. Karczewski, Wilno, J. Zawadzki, ss. 139.

La Vaul H. de, 1903, *Podróż po Patagonji*. Warszawa, ss. 99.

Lebrun H., 1853, *Podróże i odkrycia w Afryce*. Tłum. W. Szymanowski, Wilno, J. Zawadzki, ss. 256.

Lebrun H., 1853, *Podróże po Abisynii i Nubii*. Tłum. W. Szymanowski, Wilno, J. Zawadzki, ss. 268.

Lenglet du Fresnoy N., 1782–1793, *Geografia krótka na lekcje podzielona*. Tłum. K. Nagurski, Wilno, Druk. J.K.M., ss. 317; wyd. 2: 1782, 1793.

Leroy-Beaulien P., 1901, *Nowe społeczeństwa anglo-saskie [Australia, Nowa Zelandia]*. Tłum. K. Podwysocki, Warszawa, T. Jezierski, t. 1 ss. 160, t. 2 – 149.

Letronne A.J., 1829, *Wykład elementarny starożytnej i nowożytnej geografii*. Warszawa, nakład Zawadzkiego i Węckiego, ss. 268.

Lévi D., 1850, *Geografia potocznie opowiedziana*. Spolszczył A. Matuszewski, Warszawa, ss. 104.

Loti P., 1904, *Indye*. Przeł. J. Jankowski, „Naokoło Świata” t. 3, w 52 odcinkach.

Loti P., 1905, *Indye*. Przeł. J. Jankowski, Warszawa, F.J. Granowski i in., t. 1 ss. 152, t. 2 –143.

Marmier X., 1859, *Lato na brzegach Bałtyckiego i Północnego morza. Wspomnienia z podróży 1856*. Tłum. K.M., Wilno, J. Zawadzki, ss. 336.

Martonne Edouard de, 1930, *Afryka zachodnia francuska*. „Przegląd Geograficzny” t. 10 z. 1–2 s. 101–104.

Martonne Ed. de, 1930, *Topografia kolonialna, jej rola, organizacja i drogi*. „Wiadomości Służby Geograficznej” z. 4 s. 347–363.

Martonne Ed. de, 1938, *Topografia kolonialna, jej rezultaty*. „Wiadomości Służby Geograficznej” z. 2–3 s. 244–257.

Martonne Emmanuel de, 1927, *Zarys geografii fizycznej*. Z upoważnienia autora i wydawcy przetłumaczył S. Pawłowski, Lwów, Książnica-Atlas, ss. 311.

Martin K., 1904, *Wulkany*. [oraz] S. Meunier, *Trzęsienia ziemi*. Streścił S. B[ouffał], Warszawa, M. Arct, ss. 74.

Mauer A., 1911, *Himalaje*. [w:] W. Nałkowski, *Geografia malownicza*, Warszawa, M. Arct, cz. 5 s. 178–181.

Michaud J.F., 1840, *Obrazy Jeruzalem i świętych okolic. Wyjątki z listów o Wschodzie*. Przeł. L.A. Jucewicz, Wilno, R. Dajen, ss. 158.

Monfreid H. de, 1936, *Trędotaty (Podróż po Afryce)*. Przeł. R. Świętochowski, Warszawa, Trzaska, Evert i Michalski, ss. 229.

Monfreid H. de, 1936, *Wrogi łąd Etjopji*. Przeł. M. Wańkowiczowa, Warszawa, Tow. Wyd. „Rój”, ss. 258.

Monfreid H. de, 1937, *Dramat Etjopji*. Przeł. T. Olszewski, Warszawa, Trzaska, Evert i Michalski, ss. 168.

Morand P., ok. 1930, *New-York*. Przeł. H. Hellerówna, Warszawa, „Biblioteka Groszowa”, ss. 252.

Niboyet P.F., 1857, *Nowe światy. Podróż anegdotyczna po Oceanie Spokojnym*. Przeł. J. Laskarys, Wilno, J. Zawadzki, ss. 336.

D’Orville A., 1774, *Opisanie naturalne, historyczne y polityczne różnych krajów świata, to jest ich położenie, klima, historia*. Przeł. J. Karwowski, Warszawa, Scholarum Piarum, ss. 353.

Panorama wszystkich podróży na około świata i celniejszych do bieguna północnego. Tłum. W. Szymanowski, Warszawa, J. Jaworski, 1848, t. 1 ss. 249, t. 2 – 248, t. 3 – 257, t. 4 – 240, t. 5 – 267.

Plauchut E., 1900, *Chiny i Chińczycy*. Przeł. H. Michałowski, Warszawa, F.J. Granowski, ss. 152.

Podróż malownicza około świata. Porządny zbiór najciekawszych wiadomości i odkryć z Byrona, Wallis, Kartereta, Bougainville, Kooka, Laperouza [...] pod kierownictwem Dumont d’Urville. Przeł. F.S. Dmochowski, Warszawa, Druk. przy ul. Nowo-Senatorskiej, 1835–1836, t. 1 ss. 106, t. 2 – 208.

Przez Kaukaz nowa podróż do Persyi (z rozmaitych autorów i podróżników). Warszawa, A. Kretholw, 1856, ss. 119.

P u i s e u x P., 1904, *Rozwój pojęć o kształcie Ziemi od Talesa do Newtona.* „Wszechświat” t. 23 s. 513–519.

R a d i g u e t M.R., 1876, *Wspomnienia z Ameryki hiszpańskiej, Chili, Peru, Brazylii.* Warszawa, J. Unger, ss. 287.

R a y n a l E.E., 1876–1883, *Rozbitki albo dwudziestomiesięczny pobyt na wyspach auklandzkich, opowieść prawdziwa.* Warszawa, S. Orgelbrand, ss. 213; wyd. 2: 1876, 1883.

R e c l u s E., 1894–1895, *Zjawiska ziemskie. I – Łądy state.* 1894, ss. 204; II – *Morza i meteory.* 1895, ss. 218. Przeł. M. Stefanowska, Warszawa, Gebethner i Wolff.

R e c l u s O., 1883, *Ziemia w krajobrazach. Geografja.* Warszawa, E. Wende, t. 1 ss. 374, t. 2 – 347.

R i c a u t [Rycaut] P., 1678–1727, *Monarchia turecka.* Słuck 1678 ss. 251; Leipzig 1727 ss. 311.

R i c a u t [Rycaut] P., 1770, *Opisanie krótkie państwa tureckiego.* Warszawa, w Druk. Koll. Soc. Jesu, ss. 189.

R o c h e f o r t J.A., 1829, *Pamiętnik o Polsce za Jana Kazimierza.* Przeł. M. Podczaszyński, „Dziennik Warszawski” t. 18 s. 74–95 i 286–322.

R o u s s e t L., 1895, *W Chinach i o Chinach. Wrażenia z podróży.* Warszawa, Red. „Niwy”, ss. 218.

Rozmowy filozoficzne o trzęsieniu ziemi, piorunach etc., o ułożeniu planet podług Kopernika y wielości światów. Przeł. J. Zajączkowski, Warszawa 1780, ss. 96.

S a i n t - A y m o u r , 1880, *Kraje południowo-słowiańskie, austro-węgierskie: Kroacja, Slavonia, Bośnia, Hercegowina, Dalmacya.* Warszawa, Red. „Wędrowca”, ss. 219.

T a i n e H.A., 1885, *Podróż po Włoszech. I – Neapol i Rzym,* ss. 447; II – *Florenca i Wenecya,* ss. 487. Tłum. A. Sygietyński, Warszawa, A.W. Gruszecki.

T a i n e H.A., 1898, *Podróż w Pireneje.* Tłum. J.A., Warszawa, S. Lewental, ss. 184.

T i s s o t V., 1876, *Podróż po zaborach pruskich.* Warszawa, J. Unger, ss. 477.

T i s s o t V., 1878, *Wiedeń i życie wiedeńskie.* Przeł. Z. Rouppert, Warszawa, A. Pajewski, ss. 425.

T i s s o t V., 1882, *Rosya i Rosyanie.* Warszawa, G. Centnerszwer, ss. 186.

T o t t F., 1789–1791, *Opisy Turków y Tatarów.* Przeł. S. Szymański, Warszawa, Druk. J.K.M., t. 1 ss. 245, t. 2 – 348; wyd. 2: 1789–1790, 1791.

T r o u s s o n E., 1923, *Ćwiczenia na mapie.* Przeł. J. Gąsiorowski, Warszawa, Wojskowy Inst. Nauk.-Wydawn., ss. 59.

V a l b e z e n E., 1860, *Anglicy i Indye*. Przeł. T. Świetlicka, Wilno, J. Zawadzki, t. 1 ss. 322, t. 2 – 171.

V a l d o u r J., 1935, *W krainach obu Nilów*. Przeł. A. Leszczyc, Lwów, Książnica-Atlas, ss. 154.

V a n d a l A., 1877, *Podróż wózkiem po Szwecyi i Norwegii*. Przeł. J.M., Warszawa, M. Glücksberg, t. 1 ss. 141, t. 2 – 135.

V e r t o t A.R., 1754, *Opisanie królestwa Portugalii y historia przedniejsze w sobie państwa tego dzieje zamykająca*. Lublin, Druk. J.K.M. Soc. Jesu, ss. 267.

V o l n e y C.F. de, 1803, *Podróż do Syrii i Egiptu odbyta w roku 1783, 1784 i 1785*. Tłum. R. Markiewicz, Kraków, Druk. J. Maj, t. 1 ss. 322, t. 2 – 372.

W e u l e r s s e G., 1904, *Współczesna Japonia*. Spolszczył J. Lenartowicz, Warszawa, Gebethner i Wolff, ss. 151.

Janina E. Piasecka

FRENCH BOOKS IN POLISH GEOGRAPHY

The article discussed French geographic writings translated into Polish and published in Poland starting from the second half of the 18th century (when first translations of French books appeared) to the end of the first half of the 20th century. A bibliography is presented, and reasons for and dates of the translations given. The article also presents the thematic scope and the significance of the translations for Polish geography, and assesses its share in the whole of foreign geographic literature translated into Polish.

In the whole of the period covered, more than a dozen articles and 120 book titles were published; the books often consisted of several volumes and had several editions. The book that had the greatest number of editions, twenty five, was the school textbook of geography by Charles Ansardt, which was published in the years 1833–1866. The thematic scope of the books covered mainly the general description of the world and descriptions of countries and nations based on the relations of explorers and travellers. Another category of books comprised textbooks and books on physical geography. Other subjects were covered only sporadically, with travel books making up the largest category.

The share of French geographical writings in the total number of translations of geographical publications was the second largest, after German-language (German and Austrian) writings.

The translated French publications not only augmented but also complemented Polish geographical literature. They were of great educational importance because of the fact that they included textbooks, new descriptions of nature and descriptions of many newly-discovered parts of the world.